

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLVI

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 27

ВУК СТЕФАНОВИЋ
КАРАЦИЋ
(1787–1864–2014)

Примљено на VI скупу Одељења језика и књижевности од 23. VI 2015. године,
на основу реферата академика *Предрага Пийера*
и академика *Наде Милошевић-Ђорђевић*

Уредник
академик
НАДА МИЛОШЕВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ

БЕОГРАД 2015

КАТЕГОРИЈАЛНЕ РЕЧИ *ШТА* И *ШТО* У ТЕКСТОВИМА ВУКА С. КАРАЦИЋА (ОНТОЛОШКИ ИЛИ ЛОГИЧКОЈЕЗИЧКИ ПРИСТУП)

Јованка Радић

У раду се, најпре, образлаже увид да су *шта* и *што* две различите категоријалне речи српског језика, са вредностима утврђеним у трочланој структури коју чине два опозита и једна јединица неутрална на њихову разлику: *ко* „људско /биће!“ | *шта* „не-људско /биће!“ – *што* „небиће“. Следи целина у којој се представља изразито неуједначена заступљеност категоријалних речи *шта* и *што* у текстовима В. Караџића (распон од 29 *шта*: 24 *што* до 6 *шта*: 80 *што*). Као основни узрок тако изражене колебљивости у употреби речи *шта* и *што* препознаје се колебљивост разлике између оног што те речи категоришу („биће“ – „небиће“), а указује се и на вероватан утицај лексикографског представљања и граматичког тумачења аналогне категорије у другим језицима, који на месту српског пара *шта* – *што* имају по једну реч (руско *что*, немачко *was*, *лајтинско quid* и сл.).

Кључне речи: српски језик, Вук С. Караџић, категоријалне речи („заменице“) *шта* и *што*, „биће“ и „небиће“.

1.0. Најпре укратко о компонентама наслова рада – *категоријалне речи, речи* (а не *реч*) *шта* и *што*, и *шекстиви Вука Караџића*.

1.1. Говоримо о категоријалним речима (а не о „заменицама“) из разлога што налазимо да би било корисно да се постепено, бар у вези с речима типа *ко*, *шта*, *који*, *чији*, *где* и др., почне одустајати од граматичког термина *заменице*, који је у потпуном несагласју с вредностима и системским значајем тих речи. а) Таквим је изразима, и то без икаквих пратећих образложења, Аристотел означавао делове примарне „категоријалне схеме“ (σχῆμα τῆς κατηγορίας), тј. категорије мисли као оно што „*pro se bi prosto ji*“ (уп. *то ти* – „што јест“ /тј. *шта* или *то што*!¹ *појов* – „какво“, *појов* – „колико“, *прос ти* – „према (не)чему“, *пој* – „где“, *потје* – „када“, *Met.* 1017a23,

¹ Појава да се српско *шта* у граматичким функцијама типа *Па јовори шта* [то / оно што] *има* „лако трансформише у двочлану копулу *то што*“ (Тјанко 2012: 121) указује на однос једнакости између *шта* и *то што*, који је у извесном смислу аналоган односу између грчког *то ти* и српског *шта* (в. т. 4.1): на супрот грчком *ти* и српском *што*, који функцију категоризације предмета („биће као биће“) остварују тек уз помоћ члана *то* (*то ти* – „што јест“), односно, уз

в. Радић 2013: 11–14). Употребу тих нерепрезентативних речи у функцији репрезентације могуће је разумети само уколико се претпостави могућност да се у затеченом стању језика чувала свест о нарочитом (категоријалном) статусу таквих језичких израза. б) Независно од оваквих античких „знања“, на категоријални статус заменичких речи недвосмислено су указала и савремена лингвистичка истраживања (Piper 1983, Шведова 1998), у којима се дошло и до увида да у систему заменица посебно место припада групи названој „исходные местоимения“, тј. речима типа рус. *кто, что, чей* итд. (Шведова 1998: 8–11).² в) На нарочит значај израза повезаних с категоријом „што јест“ (гр. *τό τί*, ср. *шта*) са своје стране су указивали и називи трију „дијалеката“ тзв. српскохрватског језика – *штокавски*, *чакавски* и *кајкавски* (в. Тяпко 2012: 113) – грађени по моделу старих речи сачуваних и у функцији антропонима или топонима *Чакавци* и *Кајкавци* (Skok: *ко II*).³

1.2. Говоримо о речима *шта* и *што* из разлога што заступамо у науци присутне увиде да те две јединице у српском језику не живе као форме исте речи (као „*што (шта)*“ – упитна заменица „за ствар“, Станојчић–Поповић 2008: 98; или, пак, „*шта?* или *што?*“ – заменица која служи „за питање о

помоћ деиктика *то (то што)*, стоји српско *шта*, које само категоризује „предмет“ – физички и метафизички.

² Међу јединицама које чине групу „исходные местоимения“ Н. Ю. Шведове (1998: 6) стоје безмало сви делови „основне категоријалне схеме“ коју је оцртао Аристотел, и то упркос томе што се Шведова на њега нигде не позива. Та подударност говори да су се два истраживача, у временском распону од око 2500 година, кретала сличним путем и дошла до сличних увида (уп. и сличност налазила у Шведова 1998, и Радић 2013, изнетих пре увида у студију Н. Ю. Шведове). Битна разлика у броју „основних“ категорија (21 код Шведове: 6–10 код Аристотела) може указивати на то да је човек нашега времена изгубио моћ да разликује примарне категорије од секундарних (/ препозна основно „оруђе“ сопствене мисли и језика). Ми смо уверени да аналитичан ослонац на изворне античке увиде – критичан и отпоран на вишеслојне филозофске интпретације којима је оптерећен сваки превод Аристотела – омогућава да се, уз одговарајући „логичко-граматички редукционизам“ о коме говори Воротиников (2001), списак „исходишних заменица“ сведе на укупно шест до девет примарних категорија. Ма о ком се језику радило, ту ће засигурно стајати категорије типа гр. *τίς* и *τί, ποῖόν* и *ποῖόν, ποῖ* и *ποῖέ*.

³ Судећи по грађи коју доносе речници, термин *штокавски (дијалекат)* нема утемељења у народним говорима Срба и Хрвата (не постоји антропоним / топоним **Штокавац*). Уз формације *štokavac* („*koji govori što, koji govori štokavski*“) и *štokavski RJAZU* упућује на Ивековићев речник, а доноси их без примера употребе, што су јасни показатељи њиховог књишког порекла. Од Вука (*Pj.* 1818) потиче потврда за *штокаџи* (и *штокање*), али у значењу индивидуалног (не колективног) говорног обележја („*jadikovati govoreći što ču*“; уп. и значење „*govoriti štokavskijem narječjem*“, које се у *RJAZU*, иако без иједне потврде, ставља на прво место. Вук (*Pj.* 1818) за *Кекавац* констатује колективно значење („*slavus Croata*“), док одредницу *Чакавац* не уводи, мада *RJAZU (kekavac)* бележи потврду „*čakavci i kekavci*“, везану за „*Vuk nar. pjes. 3. 552*“. Све ово говори да су до Вукова времена наспрам „чакаваца и кекаваца“ (две скупине Хрвата) стајали Срби, који се у томе детаљу нису разликовали (вероватно су сви говорили *шта* и *што*), те их је, стога, било беспредметно назвати „штокавци“ или „штакавци“.

ономе што није човек“, Пипер–Клајн 2014: 109),⁴ већ као две засебне речи, с различитим граматичким функцијама⁵ и категоријалним вредностима.⁶ Приступ речима *шѣа* и *шѣо* у домаћој граматографији утицао је на то да се и у читавом славистичком свету учврсте ставови о примату речи *шѣо* над *шѣа*, која се функционално представља и етимолошки тумачи као генитив од *шѣо* (исп. „*šta* (pierwotnie gen. sg. od *što*)“, SP II: 302; в. приказ парадигме у Кондрашев 1986: 199). И томе су, међутим, супротстављени недавни увиди да је „данашњи српски језик за разлику од других словенских језика наследио два облика заменице за неживо – *шѣо* и *шѣа*“, са прилично чврстом расподелом њихових функција (Тјакко 2012: 113).

1.2.1. Владајућа теорија о генитивном пореклу форме *шѣа*, према којој као својеврсна подршка стоји теорија да је и стсл. *česo* по пореклу генитив од *čьto* (в. ЕССЯ: **čьto*, где је и тумачење Илиевског о сложеном *čьso* ← категоријално **čь* + деиктик **сь*), утицала је на то да непримећено остане Белићево унеколико другачије тумачење порекла „српскохрватских“ речи *ча* и *шѣа*. Наиме, надовезујући се на општеприхваћен увид да се „старословенско *кѣто* и *чѣто* несумњиво своде на старији облик **кь* и **чь*“, Белић (1941: 54–55) подвлачи да је „облик“ **чь* у прасловенском језику могао истовремено живети као део сложене речи (**чьto*) и као проста реч **чь* (в. Skok: *ko* II). Наша недавна компаративна истраживања парова *чесо* (/ *чьсо*) и *чѣто* (/ *чѣто* / *что*) у *Маријином јеванђељу* (XI век), и *шѣа* и *шѣо* у савременом српском језику,⁷ указују на то да је вредност српског *шѣо*, сведеног на функцију категоризације „небића“ (прилошке и везничке функције), могуће разумети само у контексту упрошћавања и прерасподеле вредности између делова старије категоријалне структуре.

Ниме, када смо установљене вредности израза *чесо* и *чѣто* у *Маријином јеванђељу* повезали с етимолошким налазима о јединицама развијеним

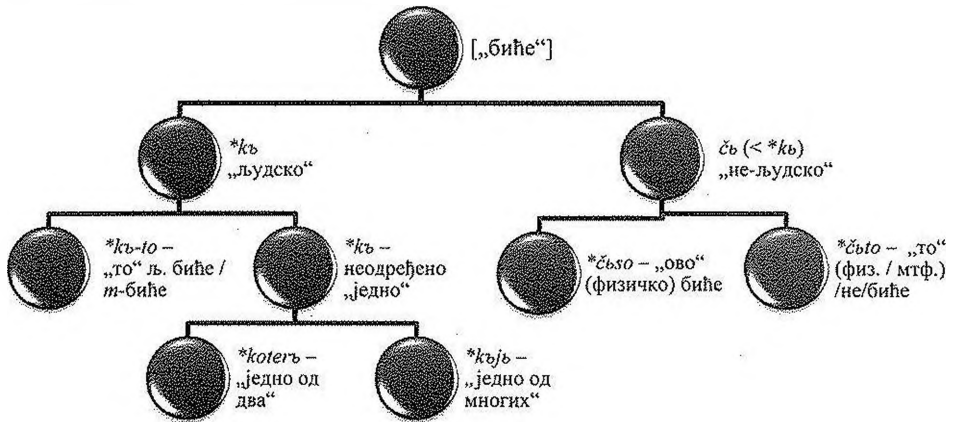
⁴ На истој линији стоји и Маројевићев увид да „у Његошевом језику *шѣа* и *шѣо* нису двије замјенице, него комплементарни облици једне те исте лексичко-граматичке ријечи“ (Маројевић 2005: 445; уп. другачије налазе у Радић 2011б). Више информација о речима *шѣа* и *шѣо* у нормативним граматикама в. Радић 2011а: 119–121; Тјакко 2012: 117.

⁵ Бавећи се речима *шѣа* и *шѣо* у светлу функционалне и педагошке граматике Г. Тјакко (2012: 113) запажа да употреба тих „етимолошки сродних речи“ чини „слабо стандардизован сегмент српске граматике“, док су студије о њима „постале раритет“. (У србистици је донедавно постојала једна једина студија посвећена речима *шѣа* и *шѣо* – Рончевић 1937.) Поред тога што трага за узроцима тога стања, Г. Тјакко успева да методом функционално-семантичке анализе стекне увид у расподелу „функција између речи *шѣа* и *шѣо*“ (Тјакко 2012: 121–122).

⁶ Категоријалне вредности речи *шѣа* и *шѣо* у српском језику испитивали смо у два наврата: једном на основу сопственог осећаја за разлику између тих јединица, израђеног у оквиру говора Срба из горњег Подриња (проверено на примерима из језика Меше Селимовића), Радић 2011а; а други пут на примерима из језика два српска писца из Црне Горе – Петра II Петровића Његоша и Михаила Лалића (Радић 2011б).

⁷ Рад под насловом „О еквиваленцији српског *шѣа* ! *шѣо* и старословенског *чесо* ! *чѣто*“, у зборнику радова *Свети Тирило и Мейодигје и словенско писано наслеђе* (у штампи).

на основи псл. категоријалних израза **кь* и **ѣь* (ЕССЯ: **ѣто*, **котеѣь* / **котеѣьь*, **кѣьь*, **кѣто*; SP: **ѣь*; Фасмер: *что*, *кто*, *который*; Скок: *ко* I, II), указао се низ предметних категоријалних структура силогистичког типа развијених на основи „биће“ (/ „дисконтинуирано“ / „ограничено“ / „једно“ или сл.), а заснованих на разлици вредносно одређено | вредносно неодређено – неутрално на вредносну разлику опозита (у погледу надкатегијалног и прејезичког статуса „бића“ в. т. 4.1):

Само је у процесу трансформација таквих структура, који је морао бити узрокован тежњом да се поставе нове категоријалне разлике и праћен неутрализацијом старих разлика и нестанком неких категоријалних израза, могло доћи до издвајања израза за „небиће“, чија се могућност постојања у филозофији једнодушно одбацује. Ипак, српски језик недвосмислено показује да се напоредо са категоријалном разликом „физичко /биће/ – метафизичко /биће/“, у истом домену (домен „бића“) уважава и разлика „биће – небиће“, што су разлике учвршћене у двама трочланим структурама, с неједнаким категоријалним смислом опозита који у њима учествују:

(1) *ко* „што је 'једно' и јединствено по себи“ | *шѣа* „што је посебно ('једно') на неки други начин, нпр. по одређењу, твари или сл.“ – *који* „што је 'једно' по појму“.

(2) *ко* „људско /биће/“ | *шѣа* „не-људско /биће/“ – *шѣа* „небиће“.

1.2.2. Ако је, пак, реч о формалном аспекту, стоји могућност да је у свим јединицама које у себи садрже категоријално **ѣь* најпре извршен превој вокала, што је у случају категоријалних израза **ѣь* и **ѣьто* подразумевало снажење полугласника под акцентом (**ѣь* > **ча*, **ѣьто* → **ѣeso*, уп. *чега*, *чим*), а у случају категорије **ѣьто* губљење ненаглашеног полугласника (**ѣьто* > **ѣто*). То је условило упрошћавање новонастале сугласничке групе *чѣ* (**ѣто* > *ѣто*, в. Белић 1960: 122), што је морало водити преосмишљавању морфолошке структуре сложенице **ѣьто*: **ѣь-то* > **чѣ-о* > *шѣ-о*. Преосмишљена морфолошка структура подразумева претварање мотивисане

речи у немотивисану, што је по диктату логике категоријалних структура и односа могло утицати на то да се иста промена аналошки протегне и на просто категоријално **џа*, тј. да *џа* (какво се до данас чува код Хрвата) у српском пређе у *шџа*. Дакле, „облик“ *шџа* није неопходно тумачити као форму генитива од *шџо*, насталу невероватним аналошким повезивањем категоријалне речи *шџо* с парадигмом именица типа *око* (*шџи-о*, *шџи-а*, као *ок-о*, *ок-а*?!).

1.2.3. Чисто категоријално порекло израза *шџа*, које подразумева изостанак деиктичке јединице у његовој структури (елементи *s-* и *t-*типа, присутни у структури псл. сложеница **џсо* и **џто*), објашњивом чини индеклинабилност речи *шџа* у српском језику, која се огледа у и данас обичним конструкцијама типа *око шџа*, *за шџа*, *о шџа*, *у шџа*, *рашџа*, *су шџа* и сл. У вези с овим стоји Мејеово запажање да је сам израз „*zamenička fleksija*“ погрешно везати за форме речи „*specifično zameničkog karaktera*“, какве су личне заменице и упитне (чисто категоријалне) речи, које су у праиндоевропском имале „*tek malo ili nimalo fleksije*“, док би израз „*fleksija pokaznih zamenica* [речи које 'čas su pridevi, čas zamenice'] bio manje netačan“ (Меје 1965: 178–179). Ако би се уважили ти налази, јединице *чега*, *чему* и сл. би се могле посматрати као континуанти падежа псл. сложених израза **џто* (ил)и **џсо* / **џсо*, с падежним завршецима показних заменица у њиховом другом делу (уп. стсл. *сь*, *сего*; *тџ*, *того*; ср. *џо*, *џога*), а не као падежи чисто категоријалног *шџа* (← псл. **џџ*).

1.3. О речима *шџџ* и *шџо* у текстовима (не у језику) Вука Карацића говоримо из најмање два разлога. Први је тај што дела објављена под Вуковим именом у већини нису оригинални Вукови састави, док је други разлог повезан с основном хипотезом нашег истраживања.

2.0. Наиме, у истраживање смо кренули с уверењем да Вуков изворни језички осећај за вредносно-функционалне разлике између категоријалних речи *шџа* и *шџо* није одражен у његовој граматици и речницима, као ни у већини текстова које је записао и редиговао, или пак сам саставио. То би истовремено значило да у томе сегменту језик његових текстова не одражава ни стање карактеристично за главнину српскога језика.

2.1. На неке нелогичне појаве у употреби речи *шџа* и *шџо* код Вука укратко се осврнуо Павле Ивић (1966) у студији посвећеној Вуковом *Српском рјечнику* (1818). Тамо је запажено да се у „морфологији неличних именичких заменица неподударане између Вуковог говора са књижевним језиком нашега времена ограничава на чињенице да је *шџа* у номинативу–акузативу ређе него данас (бар у књижевном језику какав се употребљава у Србији), а да је у генитиву чешће“ (Ивић 1966: 131). Наслућује се Ивићево чуђење над појавом да код Вука „с једне стране имамо примере као *знаду*, *шџо је језик*, и *шџо је њисмо* [...], не зна *управо ни шџо је Српски*, ни *шџо је Словенски* [...], или *шџо радити?* [...], па чак и *свашџо* поред *свашџа*, а с друге стране такве као што је *око шџа* [...] и генитиве *нешџа*, *нишџа* и *свашџа* поред *нечеја*, *ничеја* и *свачеја*“ (Ивић). Ивићев суд да „овако

широка употреба *што* у номинативу“ може бити архаична црта, „која до данас живи у појединим дијалектима (додуше, и з г л е д а не у тршићком и дробњачком)“ (Ивић 1966: 132), стоји, дакле, у нескладу с чињеницом да ту црту не потврђују дијалектолошка истраживања Дробњака, рода тршићких Карацића (Ј. Вуковић), као ни испитивања тршићког говора (Б. Николић). У оном „изгледа“, које указује на извесне резерве према датим дијалектолошким налазима, може бити садржан разлог Ивићевог одустајања од даљег трагања за узроцима онако „широке употребе“ номинативног *што* у Вукову језику.

2.2. У вези с нашом темом стоји и Ивићево запажање да се, за разлику од *Речника* из 1818, форма *шта* у *Писменици* не представља (не тумачи) као генитив од *што* (Ивић 1966: 54), већ као номинативна форма која има примат над *што*. Разлике у приказу парадигме посматраних речи у *Писменици* и *Српској љрамаџници* – у погледу редоследа, начина навођења и инвентара облика за поједине „падеже“ – толике су и такве да би читалац неупућен у функције тих речи у српском језику морао помислити да се ради о приказу парадигми различитих јединица:

<i>Писменица</i> (1814), 46:	<i>Српска љрамаџника</i> (1818), ЛП:
<i>шта, што, што</i>	<i>што (шта)</i>
<i>чеја</i>	<i>чеја (шта)</i>
<i>чему, чем</i>	<i>чему</i>
<i>шта, што, што</i>	<i>што (шта)</i>
<i>чме, чм</i>	<i>чме, чм</i>
(локатив се не уводи)	<i>чему</i>

Управо би се ове разлике могле узети као врло добра потврда наше хипотезе да у Вуковим граматичким списима није одражен његов изворни језички осећај за разлику између категоријалних речи *шта* и *што* (в. т. 5.0).

2.3. Из ког се год угла погледа, колебљивост вредносно-функционалног односа међу речима *шта* и *што* видно је изражена у свим Вуковим текстовима.

2.3.1. Примера ради, претрага расправе *Срби сви и свуда* (1849) у електронској форми (укупно 13 страна текста) показује скоро потпуно одсуство форме *шта*: наспрам 80 потврда за *што* стоји само 6 за *шта*, од чега једна у *ништа* и две у металингвистичкој функцији („prvi su Srbi, koji govore što ili šta (i po čemu se prema čakavcima i kečavcima m o g u n a z v a t i štokavci) [спац. Ј. Р.]“; „drugi su Hrvati, koji mjesto što ili šta govore ča (po čemu se zovu i čakavci)“). На истом броју страна народних приповедака, штампаних у отприлике истом периоду (1853), показује се неупоредиво веће присуство речи *шта* (65 *шта*: 101 *што*).

2.3.2. Када се, пак, искључи могућност утицаја функционалног стила, показаће се да на колебљивост у употреби ових речи утиче нешто друго, можда време публикавања (и језичког обликовања) датог списа. Наиме, на 9 електронских страна текста приповедака из 1821. године однос *шта*: *што*

је 42 (*шїа*): 49 (*шїо*), док претрага истог броја страна приповедака издатих 1853. показује знатно већу разлику у корист *шїо* – 39 (*шїа*): 62 (*шїо*).⁸

2.3.3. Посебно су занимљиви налази до којих се долази анализом одређених приповедака укључених у обе збирке *Српских народних ѝријовиједака*, између чијег публикавања стоји временски распон од 32 године. Наиме, у обимну збирку приповедака из 1853. године Вук укључује и пет приповедака објављених 1821. године (у збирци од укупно 12 приповедака). Једну од тих приповедака („Међед, свиња и лисица“) Вук је слушао од Тешана Подруговића, а после ју је по сећању записао, док четири спадају у круг прича које је Вук слушао „још у Тршићу“ („Зла жена“, „Ђевојка, удовица и пуштеница“, „Лаж за опкладу“ и „Све, све, али занат“), да би их „послије писао како [...] се опомињао“ (Предговор, 1853). Дакле, за сваку од тих прича би се могло казати да су писане изворно Вуковим језиком,⁹ те и да су, попут било ког другог ауторског текста, у припреми другог издања могле бити преправљане.

И заиста, текстолошка анализа показује да је поред спорадичних интервенција стилске природе (нпр. м. „највећа милост и чест“ /1821/: „највећа срећа и лика“ /1853/: м. „није то премудри ништа онако рекао“ /1821/: „није то Премудри ништа узалуд рекао“ /1853/), присутно и неколико интервенција повезаних с употребом форми *шїа* и *шїо*.

Једно је замена *зашїо* са *јер* у примерима типа „Сад он није знао, коју ће узети; з а ш т о су по себи све три биле добре“; „да не идеш за мном, ће се ја огласим, з а ш т о неће добро бити“ и сл.¹⁰ Углавном су овакве интервенције утицале на то да се уместо бројчаног односа који одражава занемарљиво већу заступљеност форме *шїо* (28 *шїа*: 29 *шїо* у верзијама из 1821) дође до односа који одражава већу заступљеност форме *шїа* (29 *шїа*: 24 *шїо* у верзијама из 1953), што у писаном говору мора бити сасвим ретка појава.

Иначе, у приповеткама из 1921. године реч *шїа* се скоро доследно користи у функцији категоризације предмета радњи, говора, опажања и сл. (нпр. *има шїа виђетїи*; *шїа је ѝражио*; *га тїе ѝшїам шїа ћемо сад радїшїи*; *шїа тїи је рекао*; *он ће тїи знатїи казатїи шїа је доље*), док се *шїо*, уз само њему својствене граматичке функције (нпр. *ја ћу шїеде учинїшїи честїшїа*, *шїо си ме од ње издавио* – узрок; *ова сїрана, шїо је била од ње* – релативни везник; *црн као шїо и јестї* – поредбена конструкција и сл.), појављује и као реч која категорисхе предмете мишљења (*ѝомисли: шїо је шїу је*; *држи у ѝаметїи шїо му је оїтац казао*). С тим би у вези могла бити

⁸ На тих по 10-ак претражених страна текста у две збирке стоје раличите приповетке, које можда потичу и од различитих записивача, због чега све ове налазе треба разумети тек као увод у проблем.

⁹ То се, наравно, не би могло казати за текстове које је Вук непосредно записивао од приповедача или их је добијао као већ записане (в. информације у Предговору збирке из 1953).

¹⁰ Поред узрочног *јер* на оваквим је местима данас уобичајено и узрочно *зашїо шїо* (← *за + шїо + шїо*), што указује на могућност да је и у вуковском *зашїо* (← *за + што*) негде било „скривено“ (подразумевано) једно „то“ – *’за’што’?

могућност постављања разлика између предмета мишљења – који би као сасвим неформирани, а тиме и неодређени предмети били категорисани као „небиће“ (*што*), и предмета стабилног знања – који би као у свему одређени ментални предмети били категорисани као „биће“. Управо би се тиме могла објаснити исправка *Знаш, синко, што је* (1821) у *Знаш, синко, шта је* (1853).

3.0. Вуков проблем с речима *шта* и *што*, према којима у свим живим словенским (и не само словенским) језицима стоји по једна реч, посебно је видљив у начину представљања тих речи у оба његова речника.

3.1. Наиме, у *Српском рјечнику* из 1818. године речи *шта* и *што* стоје као посебне одреднице, при чему се код *шта* упућује на *што*: „шта, vide што“ (Карацић 1818: *шта*). Судаћи само по томе, рекло би се да је *шта* синонимно и граматички истовредно са *што*. Међутим, у оквиру одреднице *што* – „што, шта (и чега)“ – *шта* се представља као јединица која стоји у рангу са *чега* – „шта (и чега)“ – дакле, као зависна јединица, падеж (генитив) заменице *што* (уп. „врабац, пца, м.“). Ако је *шта* безрезервно протумачено као падеж (генитив) од *што*, намеће се питање због чега је оно издвојено у посебну одредницу?

Ту дилему не разрешава ни семантичка димензија: за прву вредност речи *што* наводе се само немачки и латински еквиваленти – „1) was, quid?, quod“, без примера који би показали лик речи која долази у тој основној категоријалној вредности (!?). На другом и трећем месту стоје вредности доследно резервисане за *што* – ту је 2) једна од прилошких употреба речи *што*, овде у вредности једног од модалитета квантитета („*што* је више јаја, то је гушћа чорба“) и 3) описно (на немачком језику) представљена везничка функција и друге прилошке употребе речи *што*. Дакле, у првом *Српском рјечнику* у оквиру основних лексичких одредница нема ниједног примера употребе речи *шта*.

3.2. Речи *шта* и *што* су као засебне одреднице на сличан начин повезане и у *Српском рјечнику* из 1852. године, с тим што је у овом другом, знатно детаљнијем речнику, у обе одреднице издвојено више различитих вредности. За основну вредност речи *шта* и овде се упућује на *што* – „1) vide што“, где су наведени и основни граматички подаци, сад друкчији од оних у *Рјечнику* из 1818: „што, шта (чега, чеса)“. У загради је, дакле, поред облика *чега* уведено и *чеса* (?), а изостављен је и везник *и* (уп. „што, шта (*и* чега)“), чиме је граматички статус јединице *шта* остао неодређен, тј. остало је недоречено шта је *шта* – падеж као *чега*, *чеса*; реч са субјекатско-објекатском функцијом, или, пак, нешто треће.

Кад је у питању семантичка димензија, у другом се речнику у одредници *шта* издваја и једна вредност својствена само тој речи – њена прилошка, стилски маркирана употреба у смислу ’колико (много)’ – „2) *шта* је дрва [...], *шта* је људи ту изгинуло!“ Основна категоријална вредност обе речи се и овде (као и у првом речнику) представља само посредством инојезичних еквивалената: „1) was, quid?, quod“. Дакле, и овде остаје скривена чињеница

да ту основну категоријалну вредност, тј. функцију упитне речи за биће из области „не-људско“, у српском језику испуњава реч *шѝа* (а не *шѝо*). Следи низ од седам различитих функција речи *шѝо*: иза регуларног узрочног *шѝо* („2) [...] *шѝо* су ти руке кржаве?“) наводе се две вредности издвојене у првом речнику, а потом и низ изразито архаичних реченичних модела са *шѝо*. На последњем месту стоји један једини, нама неразумљив пример употребе речи *шѝа* у именичкој (падежној) функцији: „9) ода шта не даш то?“

Дакле, иако табеларни преглед у *Српској граматички* (Рј. 1818) показује да номинативно-акузативно *шѝа* стоји наредо са *шѝо* (да није само генитив од *шѝо*, већ је равноправно с њим), међу примерима у основним одредницама нема ниједне потврде за номинативно-акузативно *шѝа*.

4.0. Колебљив однос међу категоријалним речима *шѝа* и *шѝо* код Вука, а у извесном смислу и у целини српског језика – у српским дијалектима и идиолектима¹¹ – може бити повезан с колебљивошћу разлике између оног што те две речи категоришу, а што смо идентификовали као разлику „биће“ – „небиће“. Тај налаз захтева да се, најзад, упустимо и у чисто онтолошка питања, тј. да бар унеколико појаснимо смисао термина *диће* (у српском језику уобичајен у вези „људско / живо *диће*“) и *недиће* (филозофски термин, изван општејезичке употребе). Без намере да се уплићемо у прастара филозофска спорења око „бића“ и „небића“, даћемо крагак осврт на дефинисање тих појмова у антици, – на основу сопствених увида у српске преводе античких списа, свесно пренебрегавајући многа другачија тумачења одређених места.

4.1. Наиме, одједи првих античких расправа о појмовима „*диће*“ (гр. τὸ δῶν) и „*недиће*“ (гр. τὸ μὴ δῶν) сачувани су у Платоновом дијалогу *Софисти*, где се покушава доћи до њихове дефиниције. Тамо се, поред осталог, каже да „не би било право“ ако би ко „небиће“ „primijenio na 'nešto“ (*Sofist* 138c) јер „tu riječ 'nešto' uvijek koristimo za ono što postoji. Jer izgovarati 'nešto' samo kao голу riječ i odvojenu od svih bića nemoguće je“ (*Sofist* 138d; спац. J.P.). Како се „оно што постоји“ (гр. τὸ τί ἐστι – „то шта јест (нешто), штаство“, *Met./2007/*: 564) у старогрчком категорише са τὸ τί (= *шѝа*, упитно и неодређено), и како *шѝа* у српском језику није само „шта?“ (упитно) већ је и „нешто“, тј. „нешта“ или неодређено *шѝа* (уп. *Јеси ли шѝа јео?*), јасно је да се на цитираном месту образлаже немогућност примене *шѝа* (а не „нешта“) на 'небиће'. Да се ту имала у виду једна од основних категорија мисли говори и начин на који се у Аристотеловим списима означава (и на српски преводи) категорија τὸ τί 'шѝо *шѝо*'. Наиме, израз τὸ τί, који је Платон супротставио „небићу“, категорише један од неколико (обично 7–8, в. *Met.* 1017a20–30) „по себи постојећих“ приступа реалности, тј. „начина придавања“ или категорија: питамо за *шѝа* (τὸ τί – „штаство“, предмет / „биће“),¹² или за *как(в)о* (ποιόν – квалитет), или

¹¹ О томе више информација у поменутом раду *О еквиваленцији...* (у штампи).

¹² Поред категорије τὸ τί – *шѝа* антички Грци нису издвојили категорију τὸ τίς – ко, те стога нису препознали ни прву разлику (или „prvu determinaciju pomoću negacije“, *Pers* 1993: 5.294) постављену у свету „бића“ („људско“ – „не-људско“). Тај превид је, највероватније,

за колико (*ποσόν* – квантитет), или за „*врема чему*“ (*προς τί* – однос),¹³ или за *иде* (*ποῦ* – место),¹⁴ или за *када* (*πότε* – време).¹⁵

Говорећи о разлици између бића и небића, Платон закључује да паралелно с бићем и „небиће у извјесном погледу постоји“ (*Sofist* 241d), али „не као његова супротност“ (257c, спац. Ј. Р.) већ као нешто „друго“ (257b): биће и небиће су помешани, тј. „небиће учествује у бићу“ (260d). На једном другом месту, говорећи као да се ради о свима познатој ствари, он констатује да најважнији „родовски појмови које смо проšli јесу: само биће, и миговање, и кретање“ (254d). То може указивати на постојање опште оновремене сагласности око тога да „биће“ (гр. *τὸ ὄν*) као „родовски појам“ подразумева принцип који стоји изнад свега, па и изнад категорија (уп. схему у т. 1.2.1).

4.2. Слично схватање износи и Аристотел, према коме *диће* (гр. *τὸ ὄν*) у смислу „биће по себи“ (*Met.* 1017a 8–9) стоји изнад „категиријалне схеме“ (*συγῆμα τῆς κατηγορίας*) као оног што по себи постоји – а „каже се да по себи постоји све оно што означава начин придавања“ (*Met.* 1017a 23–25, спац. Ј. Р.). У контексту разматрања Платоновог учења да нека „бића постају из небића“ Аристотел запажа да се „о 'небићу' у смислу начина говори исто као и о категоријама, а мимо тога се говори о не-бићу као лажном и као о том могућем,¹⁶ на основу тога постаје постajaње“ (*Met.* 1089a: 25–30, спац. Ј. Р.).¹⁷

био узрокован стањем тадашњег грчког језика, у коме је мноштво различитих функција категоријалног израза *τίς* вишеслојно прекрило, те и потпуно сакрило његову основну категоријалну вредност. Према нашем разумевању, управо је превид те карике у Аристотеловим приказима примарне категоријалне схеме утицао на то да читава схема делује исувише лабаво, као направљена а не „по себи постојећа“.

¹³ Ово Аристотелово *προς τί* 'према чему' је категорија која умногоме одговара самом принципу 'однос' (в. нпр. *Met.* V§15). Категоријално-елементарна димензија показује да на „према чему“ почива не само *чији* (*мој, твој*... 'посесивност'), већ и *какав* 'квалитет' и *колики* 'квантитет' (уп. *овакав / оволики цвети*: особина или величина ситуативно неприсутног цвета *Б* одређена према цвету *А*, в. Радић 2011ц: 509).

¹⁴ Поред категорије *поῦ* (*иде*), у основну категоријалну схему Аристотел не укључује категорије *поῖ* („камо“) и *πῆ* („куда, како“).

¹⁵ У примарну „категиријалну схему“ Аристотел укључује и „делање или трпљење“ (*Met.* 1017a 24–30), што је једина категорија која на плану израза (тада истовремено и терминологски план) није представљена јединицом заменичког типа.

¹⁶ Повезаност „не-бића“ с „тим могућим“ подразумева његову зависност од времена: ако се „то могуће“ категорише као не-биће, логично је да ће се на исти начин категорисати и „то будуће“.

¹⁷ За разлику од „недића“, не-диће „по прилучности“ је „противстављено“ бићу (в. *Met.* 1067b: 25–30). Као пример за „не-биће“ као „то могуће“ узима се „човек постаје из не-човека“ и „бело из не-белог“, и то оног „које је по могућности бело, а то је слично било да постаје нешто једно или мноштвено“ (*Met.* 1089a: 30–33). Образлагање постављене разлике између оног што „делотворно је небиће“ а „по могућности“ биће, отвара могућност да се претварање „каквоће“ (небиће) у „биће“ (појам, „опредмећена“ реч), о коме је говорио Платон, разуме као функционално опредмећење (опојмљење и поименичење) придевских речи (уп. *добро* као „биће“ – „опредмећена“ или поименичена реч, и *добро* као „небиће“ – непредметна реч, тј. придев у везама типа *добро дејше*). На исти се начин може разумети и Платонов увид да „кте-

Узето у најопштијем смислу (као *небиће* а не као *не-биће*),¹⁸ „небиће“ се, дакле, поставља у ранг категорија, док се „биће“ (узето „као биће“ или „биће по себи“, в. *Met.* 1017а 7–8, 20–25) тумачи као да је изнад категорија. Све ово одражава стари увид да је „биће“ независно од „небића“ (да нису потпуни, међусобно условљени опозити типа „људско – не-људско“), да је „Прво“ и да стоји изнад категорија и изван свих разлика, тј. да му као „Првом ништа није супrotno“ (*Met.* 1075b24). Иако нам битне разлике у преводима овога места у *Метафизици* остављају извесне дилеме (уп. *Met.*/1988/), несумњиво је да ово „Прво“ подразумева начин „спознаје“ бића „као бића“, независно од „твари“ (уп. „*што је супrotno има твар*“, *Met.* 1075b22), те и од свих разлика међу бићима,¹⁹ укључујући и оне типа „људско – не-људско“, „физичко – метафизичко“, „покретно – непокретно“, „мушко – женско“, „живо – неживо“ или сл. То уједно може бити и образложење које омогућава разумевање издвојености бића, тј. даје одговор на „прастару тешкоћу“ везану за његов статус (в. *Met.* 1089а5), несагласан с неспорним античким становиштем да „*suprotnosti su načela bića*“ (*Met.* 986b4). Ипак, прво питагорејско начело, на чијем трагу стоји и наш табеларни приказ категорија и елемената (в. Радић 2013: 21), говори да у основи конституисања „бића“ стоји фактичка разлика (мада не и појмљива супротност) „ограничено (/ „граница“) – безгранично“, у смислу 'дисконтинуирано / „једно“ / „биће“ – континуум'.

Биће „као биће“ (в. *Met.* 1017а 7–8, 20–25) може бити „Прво“ (принцип, начело, прејезичка и надкатегоријална „вредност“) у смислу у коме савремена развојна психологија као осиов сваког знања препознаје *образовање / схему / „одјекта“*, што се у онтогенези дешава крајем прве године живота и сигнализује „*početak eksteriorizacije materijalnog sveta*“ (Пијаже 1982: 15).²⁰

4.3. Независно од тога где се у антици постављало „биће“ и „небиће“ (уз „не-биће“), увиди у изразиту вишесмисленост и помешаност тих менталних ентитета могу допринети разумевању разлике између српског језика – који тежи повлачењу разлике између „бића“ и „небића“ (*иџа* || *иџо*), и осталих

танје је *zaista nebiće i biće*“: форма 3. л. јд. презента (зависна реч, „небиће“) у грчком језику бива опојмљена (функционално поименичавана) без икакве формалне преоблике – постаје реч-појам (независна или „предметна реч“, тј. појам као „биће“ свести).

¹⁸ У једном другом преводу (*Met.*/1988/) на овоме месту (уместо „*биће*“) стоји *биџак*, што, рекло би се, ствар не чини нимало јаснијом. Иначе, различите смислове израза за 'биће' (гр. *ὄν* или *τὸ ὄν*) Т. Ладан назначава и на друге начине (*biće, Biće, bitak, bivajuće*, в. *Met.* 1988: 397).

¹⁹ Ч. С. Перс је правно разлику између интуитивног сазнања као основног и детерминишућег као секундарног, увиђајући да је „*naša svest u saznanju neke kontinuirane površine (bez slepe mrlje) življa nego u determinišućem saznanju*“ (Pers 1993: 5.263).

²⁰ За разумевање настанка примарне категоријалне схеме, укључујући и однос принципа и категорија, важно је имати у виду неспорне увиде да се у онтогенези интелигенција „*javlja mnogo pre pojave govora, tj. mnogo pre pojave mišljenja u pravom smislu reči, koje pretpostavlja korišćenje govornih znakova*“ (Пијаже 1982: 12). Пијаже говори о „*senzo-motornim*“ и „*akcionim shemama*“, које у недељивој целини држе моторику и опажање, указујући и на узајамну зависност „образовања објекта“ и развоја „практичног простора“.

живих словенских језика – који су ту разлику потпуно неутралисали (уп. рус. *чио*). О немогућности строгог дефинисања и разликовања „бића“ од „небића“ сведоче у Аристотеловим списима небројано пута поновљене формулације типа „Пошто се о 'бићу' говори на много načина“ (*Fiz.* 185a: 20–25), „ако се о 'небићу' говори на више načина“ (*Fiz.* 225a: 20), „и 'небиће' је многозначајно, ukoliko је то и 'биће'“ (*Met.* 1089b: 15–20) и сл. Поред тога, Аристотел учи да „нека бића постоје по природи, а друга usled drugih uzroka“ (*Fiz.* 192a: 10); прави разлику између бића „као бића“, бића као „бића по себи“, бића „као таквог“; сведочи да су „стари“ о бићу говорили као „о свему“ или „једном“, као о „бивству“, као о „количини“ (или и „каквоћи“), итд.²¹

4.4. За нас је нарочито важно повлачење разлике између „не-бића“ као „неког небића“ и „небића“ као „небића у потпуности“, а у вези с тиме и то што се као *небиће* ранга категорија посматра „узрок“, и то узрок у обичном смислу.²² *Аристотел, наиме, на многим местима образлаже како су „uzroci na osnovu kojih bi moglo postati to slučajno ne o d r e d e n i“*, због чега случајни узрок или случај „није јасан за људско shvatanje i jest uzrok po prilucenosti“ (*Met.* 1065a 20–35). Како онај који не познаје „узрок“ одређене појаве не може правити разлику између случајних узрока и оних који то нису (узрок „као твар“, „начело кретања“, сврха итд., в. *Met.* 1013a 25–1014b25), „узрок“ као то што је недоступно схватању оног ко за њега пита мора бити „небиће“. Прецизира се да такво „небиће“, које карактерише и то да се „не може kretati [...] u smislu spajanja ili razdvajanja“ (*Met.* 1067b: 25–26), треба схватити као „ono što prosto naprosto nije o v o“ (*Met.* 1067b: 30, спац. Ј. Р.), тј. што је „небиће у потпуности“. Смисао овог објашњења (уп. Платоново „гјес 'nešto' [тј. 'шта'] uvijek koristimo za o n o što postoji“ – што је „ово“ или „оно“) може постати јасан ако се има у виду чињеница да као одговор на питања за узрок (*што?, зашто?, збој чеја?, збој која?*) или сврху (*чему?, из кој разлоја?, с којом намером?, с којим циљем?* и сл.) никад не долази деиктик типа *ово* (*оно* или *ио*), али ни било која именска реч у номинативу. С тим у вези стоје и друге битне карактеристике „небића“ – да „nebiće nije u prostoru“ (за њега се не може рећи да је „негде“, *Met.* 1068b: 35), да је непокретно („to što uopšte nije nešto o v o nikako se ne može kretati“, *Fiz.* 225a: 25, спац. Ј. Р.), те да не може бити повезано с бројем (уп. Платоново запажање да се с небићем не може повезати „ono što se sastoji u broju i to niti kao mnoštvo niti kao jedno“, *Sofist* 238b).

²¹ Без сталног вођења рачуна о вишесмислености „термина“ *диће* и *недиће* немогуће је наћи смисао у повезаним тврдњама попут „ništa ne preči da nebiće ne postoji prosto-naprosto, ali da postoji neko nebiće“ (*Fiz.* 187a: 5–10), или „biće ne postaje iz bića“, али „biće postaje iz onoga što nije biće, ali ne iz nebića“ (напомена преводиоца у *Fiz.* 2006: 35–36). О томе непосредније сведоче места типа: ако „ništa što nije biće kao takvo nije neko biće – tada je bilo nebiće, i to ne u smislu da je neko nebiće već da je nebiće u potpunosti“ (*Fiz.* 186b: 9–10).

²² У антици се правила и разлика између „могућег“ и „делотворног узрока“ (в. *Met.* 1014a5–25), док се појам *узрок* данас углавном своди на 'могући узрок'.

4.5. Сви ови увиди говоре да 1) „*диће*“ превасходно (и засигурно) подразумева 'физичко биће' („бивство“); да је 2) „*недиће*“ оно што није ни „ово“, ни „оно“, ни „то“ – што је „небиће у потпуности“, какав је засигурно узрок; а да 3) сва остала „бића“ – појам као чисто метафизичко „биће“ (првенствено појмови квалитета, квантитета, стања, збивања и сл.), неостварена физичка „бића“ („биће по могућности“) или „нека бића“ (непозната, именом неодређена физичка бића) – лелујају између 'бића' и 'небића'.

Управо би у тој прелазној зони категоризације, која подразумева непостојање јасне разлике између „бића“ и „небића“, могли стајати узроци свих разлика у примени речи *шћа* и *шћо* код Вука и у целини српскога језика.

5.0. За разумевање многих ствари везаних за Вукове лексикографске подухвате важно је имати у виду и то да нормативни или било какав други плански приступ језичким фактима подразумева труд око разумевања и дефинисања мноштва језичких чињеница, где су и оне чије постојање живи говор обично не опажа. Лексикографско представљање вишеструко повезаних речи *шћа* и *шћо* просто је немогуће без дубинског разумевања њиховог односа, што је посао у коме Вук није могао имати било чију помоћ, будући да је само он могао осетити (или и разумети) ту разлику. Стога је логично претпоставити да је то у условима израде српског речника првенца подразумевало утицај разумевања и представљања аналогне категорије у другим, већ описаним језицима – и то с једне стране посредством коришћених лексикографских модела, а с друге посредством владајуће лингвистичке мисли датог периода. У случају првог *Српског рјечника* могућ је (и вероватан) утицај хрватских лексикографа (Вранчић са *quid*, *ča*, *što*; Микалџа са *ča*, *što*; Хабделић са *što*, *kaj*; *quid*; Бјелостенац са *quid*; *kaj*, *što*; Јамбрешић са *quid*; *što*, *kaj*, према *RJAZU*: *što*), а посредством Ј. Копитара, Вуковог ментора и неформалног коаутора у изради овог речника, и утицај владајуће лингвистичке мисли тога времена. Треба имати у виду Копитарева познавања језичких чињеница у немачком, латинском и словенским језицима, првенствено у матерњем му словеначком – у коме категорију „не-људско“ покрива реч *kaj*, аналогна немачком *was*, латинском *quid*, руском *что* итд.

* * *

Јасно је, дакле, да Вук нигде није наилазио на модел који би га усмеравао према стицању увида у основ диференцијације речи *шћа* и *шћо* у српском језику, а да су му се свугде показивали модели који су сугерисали потребу неутралисања вредносно-функционалних разлика међу тим речима, тј. потребу опредељења за један од два категоријална израза. Претпостављамо да овде изнесени подаци сами собом говоре зашто се Вук определио за *шћо* а не за *шћа*, које је у *Писменици* поставио на прво место, а онда му поред *шћо* придодео и рускословенско *что* (в. т. 2.2). Слутимо да би детаљна анализа језика Вукових почетних списа могла показати да су категоријалне

речи *шѣа* и *шѣо* у његовом матерњем говору имале добро утврђене и јасно диференциране категоријалне вредности – карактеристичне за говоре који стоје у основици српског стандарда.

ИЗВОРИ

- Караџић, Вук. *Срѣди сви и свуга*. Беч 1949. (<http://www.rastko.rs/filologija/vuk/vkaradzic-srbi.html> – приступљено 27. 11. 2014).
- Караџић, Вук. *Срѣске народне ѣриповијетке*. Беч 1921. (http://www.rastko.rs/knjizevnost/vuk/vkaradzic-price_1.html – прист. 27. 11. 2014).
- Караџић Вук. *Срѣске народне ѣриповијетке*. Беч 1953. (http://www.jezik.org/srpski2004/e_knjige/vskaradzic-pripovijetke_1853_c.html – прист. 27. 11. 2014).

ЛИТЕРАТУРА

- Белић Александар. *О језичкој ѣриподи и језичком развѣику*, књ. I (1941). у: *Изабрана дела Александра Белића*, том 1. Београд: Завод за уѣбенике и наставна средства, 1998, 13–392.
- Белић Александар. *Основи иѣторѣје срѣскохрватској језика. I Фонетѣика* (1960). у: *Изабрана дела Александра Белића*, том 4. Београд: Завод за уѣбенике и наставна средства, 2006, 7–131.
- Воротников, Ю. Л., „О возможности построения русской грамматики смыслов“. *Исследования по славянским языкам* 6. Сеул (2001), 137–147.
- Ивић, Павле. *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*. Београд: Просвета, 1966.
- [Караџић], Стефановић Вук. *Писменица сербскоја језика ѣо говору ѣростѣоја народа написана*. Виенна 1814.
- Караџић, Стеф. Вук. *Срѣски рјечник*. Београд: Просвета, 1969 (репринт, 1818).
- Караџић, Стеф. Вук. *Срѣски рјечник*. Београд, Нолит, 1975 (репринт, 1852).
- Кондрашев, А. Н. *Славянские языки*. Москва 1986.
- Маројевић, Радмило. „Лексичка паронимија“ у: *Петѣар Петѣровић Њеѣош, Горски вијенац* (Критичко издање. Текстологија). Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица 2005, 439–471.
- Пипер, Предраг, Клајн, Иван. *Нормативна ѣрамаѣика срѣској језика*. Нови Сад: Матица српска 2014.
- Радић, Јованка. „Заменице *шѣа* и *шѣо* у српском језику (на језичком материјалу из романа *Дервѣш и смртѣ Меше Селимовића*)“. *Меша Селимовић и Скендер Куленовић у срѣском језику и књѣжевноѣти*. Бања Лука – Источно Сарајево: АНУРС – Филолошки факултет Бања Лука – Филозофски факултет Пале, 2011 (а), 119–135.
- Радић, Јованка. „Заменице *шѣа* и *шѣо* у 'Грамаѣици црногорскога језика' и у језику Црногораца“. *Окѣоих I/1–2*. Подгорица (2011б), 97–107.
- Радић, Јованка. „Нацрт категоријално-елементарне организације заменичког система у српском језику“. *Грамаѣика и лексика у словенским језицима*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 2011 (ц), 499–512.

- Радић, Јованка. „Заменички систем – основа језика и говора (теоријско-методолошки приступ)“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* LVI/1 (2013): 7–24.
- Рончевић, Никола. „Што и шта“. *Наш језик* V/5–6. Београд (1937), 135–151.
- Станојчић, Живојин., Поповић, Љубомир. *Граматика српскога језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2008.
- Тяпко, Галина. „Речи *што* и *шта* у светлу функционалне и педагошке граматике“, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 41/1. Београд: МСЦ (2012), 113–123.
- Фасмер, Макс. *Этимологический словарь русского языка*. Москва 1987.
- Шведова, Ю. Н. *Местоимение и смысл. Класс русских местоимений и открываемые ими смысловые пространства*. Москва: РАН, 1998.
- ЭССЯ – *Этимологический словарь славянских языков*, Москва 1974–.
- Fiz.* – Aristotel. *Fizika* (prevod, komentari i napomene Blagojević U. Slobodan). Beograd: Paideia, 2006.
- Meje, Antoan. *Uvod u uporedno proučavanje indoevropskih jezika*. Beograd: Naučna knjiga, 1965.
- Met.* – Aristotel. *Metafizika* (предговор Анте Пажанин, превод Томислав Ладан). Zagreb: Globus, 1988.
- Met.* – Aristotel. *Metafizika* (prevod, komentari i napomene Blagojević U. Slobodan). Beograd: Paideia, 2007.
- Pers, Carls Sanders. *Izabrani spisi. O pragmatizmu i pragmaticizmu*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1993.
- Pijaže, Žan. „Mentalni razvoj deteta“, у: Ž. Pijaže, N. Inhelder, *Intelektualni razvoj deteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1982, 7–44.
- Piper, Predrag. *Zamenički prilozii (gramatički status i semantički tipovi)*. Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1983.
- RJAZU* – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU, 1971–1973.
- Sofist.* – Platon. *Kratil. Teetet. Sofist. Državnik* (preveli sa starogrčkog jezika Dinko Štambuk, Milivoj Sironić, Veljko Gortan). Beograd: Plato 2000, 207–283.
- SP: *Słownik prasłowiański. Tom II*. Wrocław: Polska akademija nauk, 1976.

Jovanka Radić

CATEGORIAL WORDS *ŠTA* AND *ŠTO* IN VUK KARADŽIĆ'S TEXTS

S u m m a r y

The first section of the paper explains that *šta* and *što* are two distinct categorial words in the Serbian language whose values are determined by a tripartite structure similar to syllogism, with two opposing units and one unit neutral to the distinction between them: *ko* „human being /being/“ || *šta* „non-human /being/“ – *što* „nonbeing“.

It is followed by a discussion which seeks to highlight from various perspectives (chronological, normative grammatical, lexicographic) a distinctly uneven distribution of the categorial words *šta* and *što* in Vuk Karadžić's texts. This is best illustrated by the difference in the number of instances, which range from 29 *šta*: 24 *što* (in five

folk tales, 1853) to 6 *šta*: 80 *što* (in the text *Serbs, All and Everywhere*). Two possible reasons for this entirely unusual phenomenon may be identified: (1) the vague relationship between the categorial words *šta* and *što* is certainly related to the vague distinction between the categories designated by them („being“ and „non-being“); (2) the lexicographic presentation of the two multiply related categorial words certainly entails the influence of the understanding and presentation of an analogous category in other languages: it is a fact that in other languages the Serbian categorial pair *šta* – *što* is paralleled by a single categorial word (Russian *что*, German *was*, Latin *quid*, etc.). Along with a possible influence of the Russo-Slavic language, this extralinguistic factor could have contributed to the generalization of the form *što* in the texts authored by Vuk Karadžić with the tendency to neutralize the distinction between the „being“ and the „non-being“.

In order to offer a more complex explanation of the routes through which the distinction between the „being“ and the „non-being“ could have been shaped in the Serbian language, the paper also cites ancient Greek (Plato's and Aristotle's) teachings on the „being“ („nonbeing“ / „non-being“).

ЛУКЕ МИЛОВАНОВА

ОПИТ НАСТАВЛЕНЉА

к Србској

СЛИЧНОРЕЧНОСТИ

и

СЛОГОМЈЕРЈУ или ПРОСОДИИ.

По новом правописања начину сматрајући
на повод к новој веома нужној Србској
Писменици или Језиконауку списан 1810.

А издао га

ВУК СТЕФ. КАРАЏИЋ.

У Б Е Ч У 1833.

У Штампарији Јерменскога манастира.